

Buddhizmus

— cesta k pochopeniu

Buddhizmus môžeme popísať veľmi rôznorodo: ako náboženstvo a hlbokú spirituálnu tradíciu na jednej strane, ale na druhej strane aj ako racionálnu filozofiu či dokonca ako nenáboženský spôsob života, taký populárny na Západe, kde sa v posledných niekoľkých rokoch začal označovať ako „prax mindfulness“, čiže prax vedomej pozornosti či pozornej prítomnosti v živote. Buddhizmus má dnes viac ako 500 miliónov nasledovníkov, a teda predstavuje štvrté najrozšírenejšie náboženstvo vôbec.

Ako upozorňuje Rupert Gethin, „označenie ‚buddhizmus‘ popisuje mimoriadne širokú a obsiahlu náboženskú a filozofickú tradíciu, ktorej dejiny sa tiahnu naprieč 2 500 rokov a naprieč väčšinou územia Ázie, od Afganistanu a častí Perzie na západe až po Japonsko na východe, od veľkých ostrovov Sumatry a Jávy na juhu až po Mongolsko a časti severného Ruska na severe. Viac ako polovica obyvateľov dnešného sveta žije v oblastiach, kde buddhizmus niekedy mal alebo ešte aj dnes má zásadný náboženský vplyv“.

Siddhártha Gautama, Buddha Šákjamuni

Siddhártha Gautama (asi 480 – 400 pred n.l.) bol synom hlavy klanu Šákjov, obyvateľov dnešnej severovýchodnej Indie a Nepálu. Vo veku 29 rokov opustil dom svojich rodičov a vydal sa na cestu sebapoznania. Po šiestich rokoch, počas ktorých sa venoval tvrdej askéze a odriekaniu, Siddhártha pochopil, že umŕtvovaním tela neprebudí svoju myseľ ani nenahliadne do tajomstva bytia a existencie, a tak nastúpil na tzv. strednú cestu umiernenosti a vyrovna-

nosti. Po tom, čo jedného dňa prijal misku kaše, nasýtil svoje vyhladnuté a dlhodobou askézou zdevastované telo, posadil sa do meditácie pod Stromom poznania či Stromom prebudenia (Strom bodhi). Počas nej nahliadol do svojich minulých životov aj do skutočnej podstaty života, utrpenia, umierania, smrti a znovuzrodenia. Po tejto udalosti sa stal buddhom, teda prebudeným. Pochopil, čo tvorí ľudskú existenciu a ako spolu súvisia myšlienky, konanie a vedomie, ktoré určujú charakter bytia.

Buddha, buddha a budha

Slovo „buddha“ nie je osobné meno, ale epiteton, čiže ozdobný prívlastok. Pochádza zo sanskrtského koreňa slova „budh“, v preklade „prebudiť sa“ alebo „otvoriť sa“ (ako kvetina). V buddhistickej tradícii odkazuje na niekoho, kto sa prebudil z hlbokého spánku a nevedomosti a kto otvoril svoju myseľ a vedomie poznaniu všetkého. Buddha – písané s malým b – je postava, ktorá sa podľa buddhistickej tradície niekedy v dávnej a ďalekej minulosti zaviazala sľubom, že sa v niektorom z ďalších životov stane prebudenou bytosťou, aby učila alebo šíрила Buddhovo učenie v čase, keď sa vytratí zo sveta. Samotné označenie buddha preto odkazuje na kohokoľvek, kto sa stal prebudenou bytosťou a kto otvoril svoju myseľ poznaniu ako kvetina. Slovo buddha sa však vzťahuje aj na ďalšie mnohé postavy buddhistického panteónu, buddhov minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Ak však píšeme slovo Buddha s veľkým B, hovoríme konkrétne a menovite o Buddhovi Šákjamunim, Siddhárthovi Gautamovi, od ktorého je odvodená celá buddhistická tradícia. Tiež je dôležité nezamieňať slová „Buddha“ a „Budha“, pretože Buddha s veľkým písmenom a dvoma d označuje už spomínaného Buddha Šákjamuniho, zatiaľ čo Budha písaný s jedným d je meno hinduistického božstva predstavujúce planétu Merkúr, patróna obchodu a komunikácie. Meno Buddha Šákjamuniho zároveň píšeme s veľkým B, aby bolo jeho meno jasne odlíšené od mien iných buddhov – od iných prebudených bytostí buddhistickej tradície.

Ďalšie mená a prívlastky Buddha

Vlastné Buddhovo meno Siddhártha v sanskrte znamená „Ten, ktorý dosiahol svoj cieľ“. Používa sa na označovanie Buddha v čase, keď bol princom a kedy nasledoval cestu asketizmu. Po tom, čo dosiahol prebudenie pod Stromom poznania a buddhovstvo, začal však byť Buddha označovaný ako Gautama, Šákjamuni alebo Tathágatha. Gautama je jeho rodové meno, teda priezvisko, a Šákjamuni doslova znamená „Mudrc z klanu Šákjov“, z kmeňa alebo etnickej skupiny Šákjov, ku ktorej patrila rod Siddhárthovho otca. Posledné z označení pre Buddha – Tathágatha – znamená „Ten, ktorý prišiel“ (tathá + gata) alebo „Ten, ktorý odišiel“ (tathá + ágata). Sekundárny význam jeho mena môže tiež byť „Ten, ktorý pochopil podstatu“.

V sútrach, buddhistických textoch, je pomenovanie Tathágatha jedným zo základných prívlastkov, ktorým je Buddha označovaný spolu s ďalšími buddhami minulosti. Toto prepojenie medzi Buddhom Šákjamunim a buddhami minulosti bolo dôležité na vyzdvihnutie Buddhových myšlienok, resp. na ilustráciu nadväznosti a kontinuity medzi minulosťou a Šákjamuniho súčasnosťou, medzi múdrosťou starých buddhov a poznaním, ku ktorému Siddhártha dospel pod Stromom prebudenia. Pôvodná tradícia vyzdvihovala Buddha Šákjamuniho nie ako výnimočného jednotlivca, ktorý priniesol do sveta nové a revolučné myšlienky, ale ako postavu, ktorá znovu odhaľuje, opa-

■ Šákjamuni – Buddha po prebudení pod Stromom poznania, Národné múzeum Tokio. (Zdroj: autorka)

kuje a šíri vo svete odvekú pravdu bez jej ukotvenia v konkrétnom čase či priestore. Sám Buddha túto cestu nazýval „starou cestou“, japonský zenový majster Dógen (1200 – 1253) ju nazýva „duchom starých buddhov“. Obaja však zdôrazňujú dôležitosť vlastnej cesty každého jednotlivca, ktorý nasleduje cestu buddhov od počiatku vekov vlastnou praxou a vlastným pričinením.

Rovnocennosť teórie a praxe

Táto vlastná cesta a vlastná prax sa v sanskrte nazýva patipatti alebo pratipatti (po japonsky šugjó) a je jednou z dvoch základných častí mníšskej alebo kláštornej prípravy. Druhou cestou je poznanie a štúdium sútier, teda intelektuálnych znalostí, ktoré sú vyvažované práve vlastnými skúsenosťami a praxou, aby sa mnísi ne-spoliehali len na teoretické vedomosti, ale aby boli schopní naplňať a realizovať to, čo sa naučili teoreticky, aj mimo študijného prostredia kláštorných škôl. Buddhizmus bol teda od svojho samotného počiatku, od čias Buddha Šákjamuniho, tradíciou, ktorá prikladala rovnakú váhu teórii aj praxi, intelektuálnemu štúdiu aj osobnej skúsenosti. Táto dôležitosť praktickej stránky buddhizmu či konkrétneho naplňania jeho myšlienok je v starších textoch známa ako „výcvik“ (šikšá, sikkhá). Jednoducho povedané – tento výcvik, táto prax, sa vzťahuje na správne správanie mnícha, mníšky, laika alebo laičky, čiže všetkých, ktorí sa svojím pôvodom či príslušnosťou považujú za nasledovateľov Buddha Šákjamuniho.

■ Reliéf zobrazujúci narodenie Siddhárthu, Národné múzeum Tokio. (Zdroj: autorka)

■ **Parinirvána – úplné dosiahnutie nirvány, zobrazenie v chráme Engakudži.**
(Zdroj: autorka)

Dharma – buddhistické učenie

Príbeh o tom, ako sa zo Siddhárthu stal Buddha Šákjamuni, prebudený mudrc a veľký učiteľ, nie je historickým popisom udalostí. Ide o legendárny príbeh o niekom, kto sám svojimi schopnosťami, vhladom, disciplínou a vytrvalosťou dosiahol prebudenie a toto svoje poznanie ďalej šíril svetom. Zároveň je to však „príbeh všetkých, ktorí sa stali buddhami v minulosti a ktorí sa stanú buddhami v budúcnosti, a tiež určitým spôsobom aj všetkých tých, ktorí nasledujú cestu buddhizmu“.

Skutočnou podstatou buddhizmu je však dharma, buddhistická náuka alebo učenie. Pre buddhistov je to pravda o svete. Dharma je tiež „spôsob, ako by sme mali konať, pretože ak nechceme ubližovať sebe aj druhým, mali by sme konať v súlade s tým, ako sa veci majú a v súlade s pravdou. Tá je v pozadí všetkých vecí. V konečnom dôsledku jediný správny spôsob správania sa je v súlade s dharmou“.

Slovo dharma je odvodené od sanskrt-

ského slova „držať“ alebo „udržiavať“ a odkazuje na podstatu Buddhovho učenia, ktoré človeka drží či zadržáva od toho, aby upadol do stavov bolesti, strasti a utrpenia. Buddha sám definoval dharmu nasledujúco: „Táto dharma, ktorú som nahliadol, je hlboká, ťažko pochopiteľná, je pokojná, absolútna, je za oblasťou myslenia, je jemná a má byť zakúsená tými, ktorí oplývajú poznaním.“ Buddha opakuje, že dharma nie je záležitosťou vedenia, teoretického štúdia alebo intelektuálneho poznania, pretože dharmu treba zakúsiť a praktikovať, treba sa ju naučiť a treba ju vedieť uplatňovať. Tradícia zároveň hovorí, že poznanie alebo znalosť dharmy vzniká na základe poznania či múdrosti. Tá prichádza s počúvaním, uvažovaním a so spirituálnou praxou, čiže meditáciou. Tieto tri druhy múdrosti sú navzájom prepojené: počúvanie (a učenie sa) kultivuje pokojnú myseľ, ktorá otvára cestu pre uvažovanie a intuitívny vhlad, ktoré sú základom pokojnej koncentrácie a meditačného sústre-

■ Oltár a výzdoba stropu buddhistického chrámu v Kennindži.
(Zdroj: autorka)

Sangha – buddhistické spoločenstvo

Vzhľadom na to, že dharmu – ako ju popisuje sám Buddha – je jemná, hlboká, pokojná a absolútna, má byť praktikovaná a uplatňovaná, je v buddhizme nesmierne dôležité a zásadné, aby bola jej podstata odovzdávaná priamo, teda ústnym podaním. Aj to je dôvod, prečo sa buddhizmus prvé storočia po svojom vzniku šíril len ako orálna tradícia a prečo až niekoľko storočí po skone Siddhárthu Gautamu bolo jeho učenie zapísané v podobe textov. V buddhistickom kontexte písané slovo ako spôsob na ceste k prebudeniu nestačí a každého osobný výcvik, učiteľovo vedenie a žiakove skúsenosti sú niečo, čo sa len ťažko zapisuje a odovzdáva slovami, pretože každá skúsenosť a poznanie sú veľmi individuálne. Buddha je preto v buddhistickej tradícii v prvom rade učiteľom, ktorý „znovuobjavil cestu ukončenia utrpenia a jeho šírenie tejto cesty umožnilo bytostiam, aby ju sami nasledovali“. Buddha zároveň ustanovil tradíciu v podobe neprerušenej línie

učiteľov, majstrov a ich žiakov, ktorí nasledujú príklad Buddha Šákjamuniho ako učiteľa a ďalej šíria dharmu prostredníctvom jej priameho odovzdávania z učiteľa na žiaka, tradíciu buddhistického sanghy či spoločenstva. Slovo sangha, ktoré v starovekej Indii pôvodne označovalo cech, doslova znamená „to, čo je dobre spojené“ a odkazuje na buddhistickú komunitu ako niečo pevné, stabilné a nerozbitné.

Tri klenoty buddhizmu

Buddha, dharmu a sangha spoločne tvoria tzv. Tri klenoty alebo Tri poklady buddhizmu (ratnatraja alebo triratna) a buddhistov definuje práve tzv. hľadanie útočiska v týchto troch klenotoch, inými slovami uctievanie Buddha (buddhov), dharmy a sanghy, ich ceremoniálne vzývanie a velebenie. Hľadanie útočiska (sarana) je buddhistický termín, ktorý prenesene odkazuje na hľadanie ochrany v týchto troch základných aspektoch buddhizmu. Prvá časť Troch klenotov, Buddha, odkazuje nielen na zakladateľa buddhistického tradí-

■ Socha buddhu Amidu v chráme Kótokuin. (Zdroj: Wikimedia Commons)

cie, Buddhu Šákjamuniho, ale vzťahuje sa na všetkých buddhov a osvietené bytosti, a tiež môže označovať všetky bytosti, ktoré v sebe nosia zárodok buddhovstva. Druhá súčasť Troch klenotov, dharma, označuje Buddhove myšlienky, buddhistické učenie a náuku, ktoré Buddha Šákjamuni sformuloval po svojej prelomovej meditačnej skúsenosti pod Stromom prebudenia. A do tretice sangha odkazuje na spoločenstvo mníchov, mníšok, laikov a laičiek, inými slovami všetkých praktikujúcich aj nepraktikujúcich stúpcov buddhizmu, ktorí nasledujú princípy tohto učenia a udržiavajú ho živé naprieč storočiami a kontinentmi.

Tri aspekty, základ buddhistického učenia

Šákjamuniho meditácia pod Stromom prebudenia bola skutočne prelomová, pretože vďaka nej sa nielen zo Siddhárthu

stal Buddha Šákjamuni, ale Buddha z nej ťažil ako učiteľ počas ďalších štyroch desaťročí, keď chodil po krajine, učil, prednášal a šíril myšlienky, ktoré počas tejto meditácie pochopil. Popísaním – akokoľvek stručným – obsahu dharmy bolo zaplnených niekoľko kníh, jadro Buddhovho učenia sa dá zhrnúť v tzv. Troch aspektoch alebo Troch znakoch (trilaksana, tilakkhanna), ktoré charakterizujú všetky bytosti, veci či fenomény, ktoré obklopujú človeka v jeho každodennom živote. Tieto Tri aspekty sú: pominuteľnosť (anijta, aničča), stráž, bolesť či neuspokojenosť (dukkha, dukkha) a učenie o ne-Ja alebo neexistencii trvalej podstaty či identity vlastného Ja (anátman, anattá). Prvý aspekt, pominuteľnosť, odkazuje na vlastnosť, znak či danosť všetkých vecí a udalostí, ktoré vznikli ako výsledok príčiny a následku. Inými slovami, všetky veci či udalosti, ktoré povstáva-

jú podľa zákona príčiny a následku, zároveň podliehajú zmene, úpadku a zániku. Povedané ešte inak, všetko, čo vzniká, sa mení a zaniká, všetko je v procese neustálej premeny a nič nie je stále, trvalé a isté. Vnímanie všetkého ako stáleho, pevného, trvalého, nemenného a istého vedie k druhému aspektu, ktorým je stráž, utrpenie a nespokojnosť s tým, ako sa veci majú. Táto stráž, bolesť a utrpenie sú však výsledkom toho, že nevidíme pominuteľnosť a nestálosť všetkých vecí. S týmto súvisí aj tretí aspekt, učenie o neexistencii trvalého Ja alebo učenie o ne-Ja. Tento aspekt by sme tiež mohli preložiť ako „nepodstatnosť“ v zmysle, že ľudské Ja nemá svoju trvalú a pevnú podstatu, a – podobne ako prvý aspekt pominuteľnosti – podlieha neustálej zmene a premeny. Ľudské utrpenie, stráž či neuspokojenosť následne podľa buddhizmu vyplývajú z toho, že nevidíme premenlivosť seba a vecí naokolo a spoliehame sa – slepo, klamlivo a zbytočne – na to, že my sami, rovnako ako aj veci okolo nás, sú konštantné, trvalé, pevné a nemenné. Pochopenie učenia o nepodstatnosti vlastného Ja je prvým krokom k rozptýleniu nevedomosti či neznanosti (avidjá, avidždžá) a kľúčom k oslobodeniu od strasti a utrpenia. Pochopenie tejto pravdy v buddhizme vedie k vymaneniu sa z inak nekonečného cyklu samsáry, cyklu znovuzrodzovania smerom k prebudeniu a nirváne rovnako, ako to učinil Buddha Šákjamuni.

Tri aspekty sú zároveň základným kameňom aj vrcholom Buddhovho učenia. Všetko z nich vychádza a zároveň je v nich už obsiahnuté všetko ďalšie učenie buddhizmu. Tri aspekty sú preto naozaj sumou buddhistického učenia. Obsah týchto myšlienok by sa na záver dal vhodne a jednoducho zhrnúť pomocou slov majstrov a učiteľov. V Diamantovej sútre, dôležitom mahájánovom texte z prvých storočí nášho letopočtu, sa píše: „Na podmienené sa má nahliadať ako na hviezdy, zákal, lampu, prelud, rosu, bublinu, sen, blesk a mrak.“ Alebo tiež: „Utrpenie existuje, ale nikto, kto by trpel. Skutok existuje, ale nikto, kto by ho vykonal. Nirvána je, ale nie je nikto, kto by ju hľadal. Cesta je, ale nikto, kto by po nej kráčal.“

ZUZANA KUBOVČÁKOVÁ

